

Reg. Nr. 2337

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 285 (SA)

RASEINIŲ (ŽEMAIČIŲ) PILIES TEISMAS

РОССИЕНСКИЙ (ЖМУДСКИЙ) ГРОДСКИЙ СУД

PILIES TEISMO TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ AKTŲ IR
DEKRETŲ KNYGŲ, TVIRTINAMŲJŲ AKTŲ IR DEKRETŲ
PROTOKOLŲ APYRAŠAS Nr. 1

CHRONOLOGINĖS RIBOS 1552-1809; 1860-1863 M.

LIETUVOS VALSTYBŲ ISTORIJOS ARCHYVAS

Turinys

1. Pažyma apie Raseinių (Žemaičių) pilies teismo fondą Nr. 285.....2

2. Šaltiniai. Literatūra.....6

3. Справка фонда № 285 Россиенский (Жмудский) гродский суд.....7

4. Pilies teismo tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų, tvirtinamųjų aktų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1. Опись дел.....12

Ši knyga išleista Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

Ši knyga išleista Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

Ši knyga išleista Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

Ši knyga išleista Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

Ši knyga išleista Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

Ši knyga išleista Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

1. Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m. išleisti leidiniai išleisti Lietuvos Respublikos Istorijos instituto leidiniu per 1984-1985 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS

PAŽYMA APIE RASEINIŲ (ŽEMAIČIŲ) PILIES TEISMO FONDAŲ NR. 285

2006-04-03 Nr. A7-4

VILNIUS

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Pilies teismai Lietuvos Didžiojoje Kunygaikštystėje atsirado po 1564-1566 m. teisinės- administracinės reformos. Jie buvo įkurti bajorų baudžiamųjų bylų nagrinėjimui.

Pagal Lietuvos Statutą pilies teismams priklausė bylos dėl bajorų dvarų užpuolimo, jų sodybų nuniokojimo, apylėšimo kelyje, nužudymo, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, padegimo ir kt.

Pilies teismui priklausė visi paviete gyvenantys ar žemę turintys bajorai. Šis teismas nebuvo nuolat veikianti įstaiga, todėl pilies teismas bylų spręsti rinkdavosi kas mėnesį pavieto centre. Sesija turėjo prasidėti kiekvieno mėnesio pirmą dieną ir trukti dvi savaites. Pilies teismas - tai vienintelė institucija paviete, kurios pareigūnai nebuvo renkami, o skiriami. Pilies teismui vadovavo karaliaus skiriamas pavieto seniūnas, o centriniame paviete - vaivada, kuris čia vykdė seniūno funkcijas. Pavieto seniūnas bei vaivada skirdavo kitus teismo narius: savo vietininką (paseniūnį), pilies teisėją ir raštininką. Bylas sprendė trys teismo nariai kolegialiai: seniūnas arba jo pavaduotojas, pilies teisėjas ir raštininkas. Pagal Lietuvos Statuto reikalavimus pilies teismo nariai turėjo būti vietiniai, sėslys bajorai, išmanantys teisės dalykus ir mokantys senąją gudų kalbą. Vienam iš jų susirgus, ar dėl kitos svarbios priežasties negalint atvykti, teismo sesija nevykdavo¹. Teisėjas, tris kartus neatvykęs į teismo posėdį, netekdavo savo pareigų. Tuo atveju vaivada arba pilies seniūnas turėjo paskirti kitą asmenį. Teismo knygas tvarkė raštininkas. Pirmoje knygų grupėje buvo įrašomi įvairūs teisiniai aktai ir politinės reikšmės dokumentai (seimo pasiuntinių instrukcijos, seimelių nutarimai, karaliaus universalai, privilegijos, seimo konstitucijos ir pan.) Antroje knygų grupėje buvo užrašomas teisminis bylų nagrinėjimas. Įrašai pilies teismo knygose turėjo tokią pat notarinę galią, kaip ir žemės teismo knygose.

Raštininkai tiesioginio poveikio bylų sprendimui neturėjo, tačiau jų, kaip patarėjų, balso buvo klausoma. Pilies teismo raštininkai naudojosi tomis pačiomis teisėmis ir vykdė tas pačias pareigas, kaip ir žemės teismo raštininkai. Teismui padėdavo vaznys. Jis išnešiodavo šaukimus į teismą, atlikdavo žaidžų, nužudyto asmens, įvykio vietos apžiūrą, teisme oficialiai patvirtindavo bylos aplinkybes, dalyvaudavo vykdant nuosprendžius ir įrašydavo faktus į teismo knygas.

Pilies teismo veiklą ir funkcijas detalai reglamentavo Lietuvos Statutas. Už savo darbą pilies teismo teisėjai ir pareigūnai pastovios algos negaudavo. Jiems mokėjo pagal Statuto nustatytus įkainius: nuo kiekvienos išnagrinėtos bylos, į knygą įrašyto dokumento ar išduoto nuorašo.

Pilies teismo pareigūnai galėjo būti skundžiami žemės teismui. Pilies teismas buvo žemutinė instancija, todėl nepatenkinti jo sprendimais galėjo juos apskusti LDK Vyriausiajam Tribunalui arba karaliaus teismui². Pilies teismo nuosprendžiai būdavo labai

¹ Ланно И., *Литовский Статут 1588 г.*, Каунас, 1938, т. 2, p. 212.

² Авизонис К., *Teisė ir teismai, Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1994, т. 4, p. 168.

griežti: mirties bausmė, kalėjimas, ištrėmimas (banicija), didelės pinigines baudos. Teismas turėjo kalėjimą ir budelį.

Pilies teismo raštvedyboje XVI-XVIII a. buvo vartojama senoji gudų kalba, dar vadinama LDK kanceliarine slavų kalba. 1697 m. ją pakeitė lenkų kalba.

1792 m. pilies teismai buvo panaikinti, atsirado taip vadinami žemininkų teismai. 1794-10-30 ir 1797-02-06 caro įsakais pilies teismai vel atkurti ir įteisinti³.

Iš istorijos šaltinių yra žinoma, kad 1581 m. Varšuvos seime Žemaičių žemės pasiuntiniai kreipėsi į Steponą Batorą, prašydami leisti piliečiams atpirkti priklausiusi Lietuvos valdovui miestelį Raseinius, kurį dar Žygimantas Augustas buvo už 12 tūkstančių kapų grašių užstatęs Lietuvos taurininkui Steponui Motiejui Petkevičiui. Buvo motyvuojama, kad Raseiniai labai reikalingi bajorams suvažiuoti į savo seimelius, taip pat vyriausiesiems žemės ir pilies teismams saugoti teismo knygas. Karalius sutiko ir 1585 m. vasario 10 d. davė privilegiją, kuria žemaičių seniūnui Jonui Kiškai įsakė Raseiniuose pastatyti rūmus, kuriuose „žemaičių žemės piliečiai turės teistis ir ten teismo dalykų knygas saugoti“. Ar buvo pastatyta būstinė teismams, tikslų žinių nėra. Žinoma iš istorijos šaltinių, kad žemaičių seniūnas Heronimas Jarošas Valavičius 1641 m. padovanavo savo namą Raseiniuose žemės ir pilies teismams vykdyti, o vėliau 1685 m. žemės ir pilies teismai bei pilies teismo raštinė buvo žemaičių stalininko Teodoro Bilevičiaus namuose⁴.

LDK laikais Raseiniai buvo žemaičių seniūnijos (kunygaikštystės) centras ir didžiausias jos miestas. Žemaičių pilies teismo jurisdikcija apėmė visą Žemaičių kunygaikštystės teritoriją. Raseiniai tapo nuolatine pilies ir žemės teismų būstine. Teismai buvo apkrauti bylomis, kurios buvo ilgai sprendžiamos. Reikėjo paspartinti bylų nagrinėjimą ir sumažinti teisėjų darbo krūvį.

1764 m. Žemaičių kunygaikštystė buvo padalinta į dvi dalis, vadinamas teismo reparticionėmis.

Raseinių pilies teismo repartacijai priklausė Raseinių, Josvainių, Ariogalos, Vilkijos, Veliuonos, Viduklės, Kražių, Tendziagalos, Šiaulių, Didžiųjų Dirvenų, Mažųjų Dirvenų, Užvenčio ir Beržėnų pavietai (iš viso 13 pavietų). Kita pilies teismo repartacija buvo įkurta Telšių mieste. Jai priklausė Telšių, Rietavo, Pajūrio, Viešvėnų, Karšuvos, Šeduvos, Gdingos, Tverų, Patumšių, Biržinėnų (Biržuvėnų), Palangos, Pavandenės, Medingėnų, Karklėnų ir Žarėnų pavietai (iš viso 15 pavietų)⁵.

1795 m. generolas Repninas gavo raportą, kad Raseinių pilies teismo knygos kartu su Raseinių žemės teismo knygomis saugomos labai pavojingoje ir nepritaikytoje saugojimui vietoje. Raporte prašoma leidimo vėl grąžinti Raseinių pilies teismo knygas į Raseinių dominikonų vienuolyną, kur jos buvo saugomos 20 metų iki „revoliucijos“ (1794 m.). Leidimas buvo gautas⁶.

Lietuvoje pilies teismai veikė iki 1831 m.

1831 m. caro valdžai panaikinus Raseinių pilies teismą, jo bylos perėjo Raseinių apskrities teismo žinion. 1853 m. Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo direktorius N. Gorbachevskis savo raštu Raseinių apskrities teismui paveda perduoti visas Raseinių pilies teismo knygas į Vilniaus centrinį senųjų aktų archyvą.

³ Рубинштейн С., *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малоруссии за 240 лет с 1652 по 1892 гг.*, Вильна, 1894, с. 161, 184, 398-399.

⁴ Buszyński J., *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rossijskiego gubernii kowieńskiej*, Wilno 1874, s. 64-66.

⁵ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1895, t. XIV, s. 799.

⁶ LVIA, F. 378 „Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija“ 1795 m. b/s, b. 8 III d., p. 978-979.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendros žinios apie fondo dokumentus

1852 m. caro įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kurio direktoriumi tapo Nikita Gorbačevskis. Prasidėjo aktyvus ir kruopštus dokumentų mokslinio-techninio tvarkymo ir informacinio aparato kūrimo laikotarpis. 1854-1855 m. Raseinių pilies teismo knygos buvo perduodamos į Vilniaus centrinį senųjų aktų archyvą. Jas priimdavo ir pasirašydavo pats N. Gorbačevskis. Didelė knygų dalis buvo neblogos fizinės būklės – surištos ir antspaudootos⁷. 1872 m. pasirodė N. Gorbačevskio sudarytas senųjų aktų archyvo dokumentų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu.

Raseinių pilies teismas, kaip ir kitos LDK įstaigos, N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą fondą, turintį 121 bylą⁸ (Nr. 14453-14573).

Per XX a. pasaulinius karus, okupacijas, netinkamą bylų saugojimą, archyvo knygų evakuacijas į užsienį Vilniaus centriniam senųjų aktų archyviui buvo padaryta didelė žala. Daug bylų buvo pamesta arba negražinta į archyvą.

Po antrojo pasaulinio karo 1946 m. siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę buvo gautas iš TSRS Vyriausiosios archyvų valdybos prie TSRS vidaus reikalų ministerijos potvarkis, nurodantis LTSR archyvų valdybai užregistruoti visus tuo metu buvusius LTSR archyvuose fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį 1949-1951 m. fondui „Raseinių pilies teismas“ buvo suteiktas Nr. 285.

Tai nustatyta, išanalizavus LTSR Centrinio valstybinio archyvo archyvo fondo medžiagą ir analizės išvadas patvirtinus LVIA Dokumentų ekspertų komisijos posėdyje (2006-02-14 Nr. R7-1 protokolas).

1976-1978, 1980 m. Lietuvos valstybiniame istorijos archyve buvo atliktas fondo Nr. 285 „Raseinių pilies teismas“ bylų kiekio patikrinimas. Patikrinimas parodė, kad pagal N. Gorbačevskio katalogą fondo Nr. 285 „Raseinių pilies teismas“ pirmame apyraše faktiškai yra 76 bylos, trūksta 45 bylų, antrame apyraše yra 8 bylos, trečiame apyraše iš N. Gorbačevskio papildomo katalogo yra 4 bylos.

Išaiškėjo, kad pagal N. Gorbačevskio katalogą fonde Nr. 285 trūksta 45 bylų. Paieškos metu buvo nustatyta, kad 35 bylos saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (Fondas Nr. 7 „LDK teismai“). Tai bylos Nr. Nr. 14453, 14455-14461, 14463, 14464, 14466-14469, 14471-14474, 14476, 14477, 14479, 14481-14488, 14490, 14491, 14493, 14494, 14497, 14498. Likusios 10 bylų - Nr. Nr. 14454, 14462, 14465, 14470, 14478, 14480, 14489, 14492, 14495, 14496 buvo išbrauktos iš archyvo apskaitos, kaip nerastos paieškos metu (1986-02-05 aktas)

Tiriant fondo Nr. 135 „Žemaičių pilies teismas“ istoriją ir bylų turinį buvo nustatyta, kad šio fondo bylos yra panašios į „Raseinių pilies teismo“ bylas.

Pagal 1985-09-25 aktą fondas Nr. 135 „Žemaičių pilies teismas“ buvo prijungtas prie fondo Nr. 285 „Raseinių pilies teismas“ Fondo Nr. 135 „Žemaičių pilies teismas“ antro apyrašo 17 bylų prijungta prie fondo Nr. 285 „Raseinių pilies teismas“ antro apyrašo, o 36 bylos fondo Nr. 135 pirmo apyrašo - prie fondo Nr. 285 trečio apyrašo.

Pagal 1986-02-05 aktą fonde Nr. 285 „Raseinių pilies teismas“ pirmame apyraše pagal N. Gobračevskio katalogą buvo 76 bylos, antrame - 25 (8+17) bylos, trečiame

⁷ LVIA, F. 594 „Vilniaus senųjų aktų knygų archyvo kanceliarija“, ap. 1, b. 664, l. 170-208.

⁸ Горбачевский Н., *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, и Минской и Ковенской*, Вильна, 1872, с. 514-517.

5

apyraše pagal papildomą N. Gorbačevskio katalogą 40 (4+36) bylų. 1991 m. į antrą apyrašą buvo įrašytos 7 bylos (1991-11-28 aktas). Iš viso fonde Nr. 285 buvo 148 bylos.

2005 m. atlikus fondo pertvarkymą, panaikinto apyrašo Nr. 3 bylos perkeltos į apyrašą Nr. 1 bei į jį įrašyta 1 byla iš fondo Nr. 284 „Raseinių žemės teismas“. Iš viso fonde Nr. 285 yra 149 bylos.

Pilies teismo tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų, tvirtinamųjų aktų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1

Sudarant Raseinių pilies teismo fondo Nr. 285 pirmą apyrašą buvo atlikta eilė darbų:

1. fondavimas
2. bylų kiekio ir fizinės būklės nustatymas
3. dokumentų chronologinių ribų patikslinimas
4. bylų antraščių lietuvių - rusų kalbomis sudarymas
5. naujas bylų šifravimas.

Atlikus fondo „Raseinių pilies teismas“ bylų inventorizaciją, nustatyta, kad trečiame apyraše esančios 40 bylų pagal papildomą N. Gorbačevskio katalogą savo turiniu yra artimos pirmame apyraše esančioms byloms. Todėl nutarta, apyrašą Nr. 3 panaikinti, jo bylas įrašyti į pirmą apyrašą (2000-10-27 protokolą Nr. 2).

Tvarkant fondą Nr. 284 „Raseinių žemės teismas“ apyraše Nr. 3 (pagal N. Gorbačevskio papildomą katalogą) rasta „Raseinių pilies teismo“ byla (N. Gorbačevskio kataloge Nr. 19487 6), kuri perkelta į fondo Nr. 285 pirmą apyrašą, jai suteiktas Nr. 117.

Apyrašas susideda iš tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų bei tvirtinamųjų aktų ir dekretų protokolų. Prie kai kurių tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knygų yra 1860-1863 m. sudaryti dokumentų rejestrai. Kiekviena byla naujai sudarytame apyraše gavo naują numerį, tačiau šalia palikti N. Gorbačevskio katalogo numeriai. Didesnės dalies bylų fizinė būklė gera, jos įrištos, bet yra ir pažeistų bylų.

Bylų dokumentai parašyti lenkų kalba, pora dokumentų yra parašyta lotynų, senąja gudu ir rusų kalbomis. Byloms sudarytos antraštės lietuvių ir rusų kalbomis.

Iš viso fondo Nr. 285 „Raseinių pilies teismas“ apyraše Nr. 1 yra 117 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1552-1809; 1860-1863 m.

Šaltiniai

1. *Lietuvos centrinio valstybinio istorijos archyvo fondų žinynas*, red. D. Butėnas, Vilnius, 1990.
2. *LVA*, F. Nr. 378 "Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija", 1795 b/s, b. 8, III d.
3. *LVA*, F. Nr. 594 "Vilniaus centrinio senųjų aktų knygų archyvo kanceliarija", ap. 1, b. 664.
4. Горбачевский Н., *Каталог древним актовым книгам губернии Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*, Вильна, 1872.
5. Лаппо И., *Литовский Статут 1588 г.* Kaunas, 1938, т. 2.
6. Рубинштейн С., *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малоруссии за 240 лет, с 1652 по 1892 гг.* - Вильна, 1894.

Literetūra

7. Avižonis K. "Teisė ir teismai". *Rinktiniai raštai* - Vilnius, 1994, t. 4.
8. Buszyński J., *Opisanie historyczno - statystyczne powiatu Rossieńskiego gubernii kowieńskiej*, Wilno, 1874.
9. Butėnas D., *Lietuvos Didžiosios Kunygaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII - XVIII a.*, Vilnius, 1997.
10. Kviklys B., *"Mūsų Lietuva"*, krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai - Vilnius, 1991.
11. Mienicki R., *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie*, Warszawa 1923.
12. Vansavičius S., *Lietuvos Didžiosios Kunygaikštystės valstybiniai teismai institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus*, Vilnius, 1981.

7

**ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ ЛИТВЫ
ФОНДОВАЯ СПРАВКА РОССИЙСКОГО (ЖМУДСКОГО) ГРОДСКОГО
СУДА**

2006-04-03 № А7-4
Вильнюс

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДОБРАЗОВАТЕЛЕ

Гродские суды в Великом Княжестве Литовском появились после судебно-административной реформы, проведенной в 1564-1566 гг. Они были учреждены для рассматривания уголовных дел шляхты. Согласно Литовскому Статуту гродский суд решал дела о набегах на дворянские имения и их разорениях, о разбое на дорогах, кражах, убийствах, поджогах, подделке документов, мошенничестве и пр.

Юрисдикции гродского суда принадлежала шляхта, проживающая в повете или имеющая в нем землю. Этот суд не был постоянно действующим учреждением, поэтому для решения судебных дел собирался каждый месяц в центре повета. Судебные сессии начинались в первых числах месяца и длились две недели. Гродский суд был единственной инстанцией в повете, должностные лица которого не выбирались, а назначались. Им руководил назначенный королем поветовый староста, а в воеводстве- воевода, который выполнял функции старосты. Поветовый староста или воевода назначали других членов суда: своего наместника (подстаростия), судью и писаря. Дела рассматривали коллегиально те же члены суда. Согласно требованиям Литовского Статута членами гродского суда должны были быть местные дворяне, знающие хорошо право и владеющие старобелорусским языком. Если по болезни или по каким то другим причинам один из членов не прибывал на заседание, то суд откладывался¹. Судья, три раза не явившийся в суд, терял свою должность. Воевода или староста должны были назначить на его место другого судью.

Судебные книги вел писарь. В первую группу книг вписывались разные юридические акты и документы политического значения (инструкции послам на сейм, решения и конституции сеймов, королевские универсалы, привилегии и пр.), во вторую группу книг вносились судебные решения. Записи, внесенные в гродские книги, имели силу актов, подтверждаемых нотариусом. Писарь прямого влияния на решения дел не имел, но к его советам прислушивались. Писари гродских судов исполняли те же обязанности и пользовались такими же правами, как и писари земских судов. Суду помогал возный. Он вручал вызовы в суд, проводил осмотр места преступления, в суде официально подтверждал обстоятельства дела, участвовал при исполнении судебных решений, вписывал факты в судебные книги.

Деятельность и функции гродского суда подробно регламентировал Литовский Статут. За свою работу судьи и другие должностные лица постоянного жалованья не получали. Им платили по расценкам, установленным в Статуте: от каждого решенного дела, от каждого вписанного документа и выданной выписи. Должностные лица гродского суда могли быть обжалованы в земском суде. Гродский суд был низшей инстанцией, решения которого каждый мог обжаловать в Главном Литовском Трибунале или Королевском суде².

¹ Лапо И., *Литовский Статут 1588 г.*, Kaunas, 1938, т. 2, л. 212.

² Avižonis K., *Teisė ir teismai "Rinkiniai raštai"*, Vilnius, 1994, т. 4, p. 168.

Приговоры гродского суда были очень строгими: смертная казнь, заключение, ссылка (баниция), большие денежные штрафы. Гродский суд имел свою тюрьму и палача.

В XVI – XVII вв. в судебном делопроизводстве употреблялся старобелорусский язык, в литовской научной литературе иногда называемый словянским канцелярским языком. С 1697 года в делопроизводстве судов стал употребляться польский язык.

В 1792 г. гродские суды были упразднены, а их функции переданы землянским судам. Согласно царским указам с 30 октября 1794 г. и 6 февраля 1797 г. гродские суды опять восстановлены и узаконены³.

Из исторических источников известно, что в 1581 г. посланники жмудской земли на Варшавском сейме обратились к Стефану Баторию с просьбой разрешить шляхте (панам) выкупить принадлежащий Великому Князю Литовскому г. Россиены, который еще Сигизмунд Август отдал в залог за 12 000 коп грошей литовскому чашнику Стефану Мацею Петкевичу. Депутаты свою просьбу мотивировали тем, что г. Россиены очень нужен шляхте для проведения сеймиков, для заседания гродских и земских судов и для архива, в котором должны храниться судебные книги. Король согласился и 10 февраля 1585 г. выдал привилегию, которой обязал жмудского старосту Яна Кишку построить в г. Россиены здание, в котором граждане жмудской земли могли судиться и хранить судебные книги. Было ли построено это здание, конкретных сведений нет. Известно только из исторических источников, что жмудский староста Героним Ярош Воллович в 1641 г. подарил свой дом для помещения в нем земского и гродского судов. С 1685 г. земский и гродский суды, а также канцелярия гродского суда находились в доме жмудского стольника Теодора Билевича⁴.

Во времена ВКЛ г. Россиены был центром Жмудского княжества (староства) и самым большим в нем городом.

Юрисдикция гродского суда распространялась на всю территорию Жмудского княжества. Россиены стали постоянным местом заседаний земского и гродского судов.

Суды были загружены делами, которые долго решались, нужно было ускорить принятие решений и уменьшить нагрузку судьям.

В 1764 г. юрисдикция Жмудского княжества было разделена на две части, так называемые судебные репартиции. Россиенской гродской судебной репартиции принадлежали: Россиенский, Эйрагольский, Иосвойнский, Вилькийский, Велионский, Видуклевский, Крожский, Тендзягольский, Шавельский, Великих Дырвян, Малых Дырвян, Бержанский и Ужвентский поветы – всего 13. Вторая гродская судебная репартиция была учреждена в г. Тельши. К ней принадлежали: Тельшевский, Ретовский, Поюрский, Вешвянский, Коршевский, Шадовский, Гондынский, Тверский, Потумшевский, Биржинянский, Полонговский, Повонденский, Медингянский, Корклянский и Жоранский поветы – всего 15⁵.

В 1795 г. генерал Репнин получил рапорт относительно хранения книг Россиенского гродского суда и книг Россиенского земского суда в опасном и

³ Рубинштейн С., *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет с 1652 по 1892 гг.*, Вильна, 1892 г. л. 161, 184, 398-399.

⁴ Buszyński J., *Opisanie historyczno – statystyczne powiatu Rossińskiego Gubernii Kowieńskiej*, Wilno, 1874, s. 64-66.

⁵ *Słownik Geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1895, t. XIV, s. 799.

неприспособленным к хранению книг месте. В упомянутом рапорте содержалось прошение о выдаче разрешения вновь вернуть книги Россиенского гродского суда на хранение в помещениях Россиенского монастыря доминиканов, где они хранились в течение 20 лет вплоть до „революции“ 1794 г. Разрешение было дано⁶. В Литве гродские суды действовали до 1831 г.

В 1831 г. царским указом Россиенский гродский суд был упразднен, его дела перешли в ведомство Россиенского уездного суда. В 1853 г. директор Виленского центрального архива древних актов Н. Горбачевский в своем письме Россиенскому уездному суду распоряжается передать все книги Россиенского гродского суда в Виленский центральный архив древних актов.

II. УПОРЯДОЧЕНИЕ ФОНДА

Сведения о фонде

В 1852 г. царским указом был учрежден Виленский центральный архив древних актов, директором которого был назначен Никита Горбачевский. Началась активная и кропотливая научно – техническая обработка документов, направленная на создание к ним информационного аппарата.

В 1854-1855 гг. осуществлялась передача книг Россиенского гродского суда в архив. Их принимал и подписывался сам Н. Горбачевский. Большая часть книг была в неплохом физическом состоянии, они были прошнурованы и опечатаны⁷.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана инвентарная опись дел, хранящихся в Виленском центральном архиве древних актов, названная КATALOGOM. Россиенский гродский суд, как и другие учреждения ВКЛ, в КATALOGE Н. Горбачевского проходил как отдельный фонд, имеющий в наличие 121 дел (№№ 14453-14573)⁸.

В XX веке мировые войны, оккупации, непригодные места хранения, эвакуации архивных книг причинили Виленскому центральному архиву древних актов большой ущерб. Много дел было утеряно или не возвращено в архив. После Второй мировой войны нужно было учесть все имеющиеся в Литве архивные фонды. В 1946 г. Архивное Управление Литовской ССР получило указание Главного Архивного управления при Министерстве Внутренних дел СССР о взятии на учет всех архивных фондов и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949-1951 гг. фонду „Россиенский гродский суд“ был присвоен № 285.

Обстоятельства и факт присвоения номеров фондов были установлены на основании изучения и анализа документов фонда архива Центрального государственного архива Литовской ССР, а результаты анализа утверждены на заседании экспертной комиссии документов ЛГИА (Протокол № R7-1 от 2006-02-14).

В 1976-1978, 1980 гг. в Литовском государственном историческом архиве была проведена проверка наличия дел фонда № 285 „Россиенский гродский суд“, которая показала, что по каталогу Н. Горбачевского в фонде № 285 фактически имеется 76 дел и отсутствует 45 дел, а во второй описи этого фонда имеется 8 дел, в третьей описи, созданной из дополнительного каталога Н. Горбачевского – 4 дела.

⁶ LVA, F. 378, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija 1795 m. b/s, b/ 8 III d., l. 978-979.

⁷ LVA, F. 594, Vilniaus centrinio senųjų aktų knygų archyvo kanceliarija, ap. 1, b. 664, l. 170-208.

⁸ Горбачевский Н., *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской, Вильна, 1872, л. 514-517.*

В процессе розыска было установлено, что 35 дел из числа отсутствующих храниться в рукописном отделе библиотеки Виленского университета (Фонд № 7 „Суды ВКЛ”). Это дела №№ 14453, 14455-14461, 14463, 14464, 14466-14469, 14471-14474, 14476, 14477, 14479, 14481-14488, 14490, 14491, 14493, 14494, 14497, 14498. Остальные 10 дел №№ 14454, 14462, 14465, 14470, 14478, 14480, 14489, 14492, 14495, 14496 были сняты с учета как не обнаружены во время розыска (акт 1986-02-05).

Изучая историю фондообразователя и содержание дел фонда № 135 „Жмудский гродский суд” было установлено, что дела этого фонда по своему содержанию похожи на дела фонда „Россиенский гродский суд”. По акту от 1985-09-25 фонд № 135 „Жмудский (Жомойтский) гродский суд” был присоединен к фонду № 285 „Россиенский гродский суд”. 17 дел описи второй фонда № 135 были присоединены к описи второй фонда № 285, а 36 дел описи первой фонда № 135 к описи третьей фонда № 285.

По акту от 1986-02-05 в фонде № 285 „Россиенский гродский суд” в первой описи по каталогу Н. Горбачевского числилось 76 дел, по описи второй – 25 (8+17), по описи третьей из дополнительного каталога Н. Горбачевского – 40 (4+36) дел. В 1991 г. во вторую опись дописано 7 дел (акт от 1991-11-28).

Итого в фонде числилось 148 дел. В 2005 г. при усовершенствовании фонда № 285 опись третья была ликвидирована, а ее дела переведены в опись первую, одно дело из фонда № 284 „Россиенский земский суд” было дописано в фонд № 285 „Россиенский гродский суд”.

Всего в фонде № 285 имеется 149 дел.

Опись № 1

Крепостные, поточные акты и декретовые книги, крепостные акты и декретовые протоколы

Составляя первую опись фонда № 285 „Россиенский гродский суд” были проделаны следующие работы:

1. фондирование
2. проверка наличия и физического состояния дел
3. уточнение хронологических рамок документов
4. составление заголовков на литовском и русском языках
5. новая шифровка дел.

При проведении инвентаризации дел фонда „Россиенский гродский суд” установлено, что 40 дел третьей описи по дополнительному каталогу Н. Горбачевского по своему содержанию близки к делам описи первой. Было решено, что их целесообразно присоединить к делам первой описи (акт от 2000-10-27 № 2), а опись третья ликвидировать.

При обработке дел фонда № 284 „Россиенский земский суд” в третьей описи (по дополнительному каталогу Н. Горбачевского) обнаружено одно дело, принадлежащее к фонду № 285 „Россиенский гродский суд” (Н. Горб. № 194876), которое было дописано к фонду № 285, оп. 1. Ему присвоен № 117.

Данная опись состоит из крепостных, поточных актов и декретовых книг, актов крепостных и декретовых протоколов.

К некоторым крепостным и поточным актовым книгам составлены в 1860-1863 гг. реестры документов.

Каждое дело в новой описи получило новый номер, рядом с которым указан номер по каталогу Н. Горбачевского. Большинство дел описи в неплохом

24

физическом состоянии, они переплетены, однако встречаются также и поврежденные дела.

Документы в основном на польском языке, незначительная их часть на старобелорусском, русском и латинском языках.

Итого в фонде № 285 „Россиенский гродский суд” в описи 1 имеется 117 единиц учета, хронологические рамки которых 1552-1809; 1860-1863гг.